

ქართული
ემიგრაცია

2⁽⁵⁾ / 2014

კონსტანტინე კანდელაკის მიმონერა

მასალები ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ისტორიის კვლევისათვის¹

ქართული ემიგრაციის ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ემიგრანტულ არქივებში დაცული პირადი მიმონერა, რომელიც ემიგრაციის საქმიანობის მნიშვნელოვან და საყურადღებო ფაქტებს შეიცავს.

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ინახება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრის კონსტანტინე კანდელაკის (1883-1958) მიმონერა რაჟდენ არსენიძესთან (1880-1965), ალექსანდრე (სანდრო) კორძაიასთან (1888-1959), აკაკი პაპავასთან (1890-1964) და პავლე [სარჯველაძესთან] (1898-1981). წერილების შინაარსი ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის საქმიანობის 1956-1958 წლებს შორის პერიოდს შეეხება. მიმონერის გეოგრაფიული არეალია პარიზი-მიუნხენი და პარიზი-ბუენოს აირესი.

პირად წერილებში საუბარია სხვადასხვა საკითხზე, მათ შორის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ეროვნული მთავრობის შესახებ. ნოე ჟორდანიას გარდაცვალების შემდეგ ქართველი ემიგრანტები (მთავრობის წევრები, სოციალ-დემოკრატიული პარტიისა და „ეროვნული საბჭოს“ წევრები) განიხილავდნენ საკითხს – თუ როგორ და რა ფორმით უნდა ეარსება მთავრობას ემიგრაციაში შექმნილი ახალი რეალობის გათვალისწინებით. ისინი მსჯელობდნენ „კომიტეტის“ ან „მთავრობის ფუნქციების შემსრულებელი ორგანოს“ შექმნაზე, რომელიც მთავრობის პოლიტიკისა და საქმიანობის გამგრძელებელი იქნებოდა. იწერებოდა პროექტები, სადაც მთავრობის შემადგენლობის გაზრდას და მასში პოლიტიკური პარტიების წევრების შეყვანას არ გამორიცხავდნენ. კონსტანტინე კანდელაკის აზრით, ახალი ორგანოს შექმნას შეიძლებოდა მოჰყოლოდა დაპირისპირება, რაც დასუსტებულ ემიგრაციაზე უარყოფითად აისახებოდა, წინააღმდეგობას იწვევდა სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში არსებული გათიშულობაც, ამიტომ პრიორიტეტად მიაჩნდა უკვე არსებული ორგანიზაციის – ეროვნული საბჭოს განმტკიცებაზე ზრუნვა. „კომიტეტის“ შექმნის და მთავრობის „გაფართოების“ წინააღმდეგი იყვნენ რაჟდენ არსენიძე და აკაკი პაპავა.

სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ჟურნალში „ჩვენი დროშა“, 1960 წლის №33-ში დაბეჭდილია მემორანდუმი, რომელიც, იქვე გაკეთებული განმარტების თანახმად, 1960 წლის 12 მაისს გადასცეს აშშ-ს პრეზიდენტს, საფრანგე-

¹ ეს ტექსტი „ქართული ემიგრაციის“ წინა ნომერში რედაქციისაგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო გარკვეული ხარვეზით გამოქვეყნდა. რედაქცია ბოდიშს უხდის როგორც ავტორს, ასევე მკითხველს და სტატიას ბეჭდავს განმეორებით.

თის პრეზიდენტს და დიდი-ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრს. ამჯერად, ჩვენთვის საყურადღებოა, რომ მემორანდუმს ხელს აწერენ ნიკო ურუშაძე ეროვნული საბჭოს სახელით და გიორგი ერაძე „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყოფილ მთავრობის წევრთა კოლეგიის“ სახელით. როგორც ჩანს, ქართულ პოლიტიკურ ემიგრაციაში მთავრობის საკითხის ირგვლივ მიმდინარე მსჯელობა დასრულდა ახალი ორგანოს – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყოფილ მთავრობის წევრთა კოლეგიის – შექმნით. ამ საკითხის სამომავლოდ კვლევის გაგრძელება დამატებითი საარქივო მასალის გამოვლენის შემდეგ გახდება შესაძლებელი.

კონსტანტინე კანდელაკის მიმონერიდან საყურადღებოა, რომ ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ნაწილი მთავრობის წევრებად კონსტანტინე კანდელაკსა და აკაკი ჩხენკელს მიიჩნევს, ამ აზრს ისიც ამყარებს, რომ საარქივო ფონდში არსებობს „დევნილობაში მყოფი საქართველოს მთავრობის“ (Gouvernement National de Géorgie en exil) ბლანკი, რომელსაც მთავრობის სახელით ხელს აწერენ კონსტანტინე კანდელაკი და აკაკი ჩხენკელი. ამ დროს მთავრობის წევრებიდან კვლავ აქტიურ მოღვაწეობას აგრძელებენ იუსტიციის მინისტრი რაჟდენ არსენიძე, რომელიც იმ პერიოდში რადიო „თავისუფლების“ ქართული რედაქციის რედაქტორია და მიუნხენში ცხოვრობს, ასევე შრომის მინისტრი გიორგი ერაძე, განათლების მინისტრის მოადგილე ნოე ცინცაძე და საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილე კონსტანტინე გვარჯალაძე.

წერილები შეეხება ასევე სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში არსებულ განხეთქილებას, პარტიის ორ ფრაქციად დაშლის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი რუსულ ემიგრაციასთან ურთიერთობის საკითხში შეუთანხმებლობა იყო. რუსული ემიგრაცია არ სცნობდა საქართველოს დამოუკიდებლობას და მხოლოდ ბოლშევიკური რეჟიმის დამარცხების შემდეგ საბჭოთა კავშირში შემავალი ერების „თვითგამორკვევის“ უფლებას აღიარებდა, თუმცა ქართველი ემიგრანტების ნაწილი მაინც თანხმდებოდა მათთან მოლაპარაკებებს, რაც ემიგრაციის მეორე ნაწილისთვის მიუღებელი იყო და დაპირისპირებას იწვევდა.

კონსტანტინე კანდელაკის მიმონერა საყურადღებოა ემიგრაციის „ამერიკულ კომიტეტთან“ ურთიერთობის, „პარიზის ბლოკში“ ქართველების მონაწილეობის შესწავლის და „ქართული ეროვნული საბჭოს“ ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით.

მიმონერის ავტორები პოლიტიკური ემიგრაციის ამოცანებზეც წერენ. მათ მიაჩნიათ, რომ ემიგრაციამ საერთაშორისო საზოგადოებას უფრო აქტიურათ უნდა გააცნოს საქართველოს საკითხი, რათა დამოუკიდებლობას მეტი მხარდამჭერი და დამცველი ჰყავდეს იმ წრეში, რომელსაც სამომავლოდ საქართველოს საკითხის გადანყვეტა შეეხება.

წერილებიდან ნათლად ჩანს, რომ ქართველი ემიგრანტები მათი უკვე ხანდაზმული ასაკისა და ჯამრთელობის მდგომარეობის გაუარესების მიუხედავად, კვლავ აქტიურად არიან ჩართული ემიგრაციაში მიმდინარე საკითხების გადანყვეტაში.

1. კონსტანტინე კანდელაკისა და რაჟდენ არსენიძის მიმონერა²

1. რაჟდენ არსენიძის წერილი კონსტანტინე კანდელაკს

[უთარილო]

ძმაო კონია! გიგზავნი პაპავას ადრესს. როგორც შეიძლო ისე მიწერე. როგორც გითხარი ჩვენი საბჭოს³ გაეგზავნება ამ დღეებში. აკაკისათვის აღარ დამირეკია დღეს. ალბათ არც ახსოვს, როგორც მითხრა. სხვა ახალი არაფერია შენი ნახვის შემდეგ. გაზეთის გამოცემას ფიქრობენ და შენთვისაც ულაპარაკნიათ. მე მგონია რომ ნომერი გარდა ერთი-ორი წერილისა, უნდა იყოს (...) ⁴ ამ რანგის საქმეებზე ქრონიკული ხასიათისა. ე. ი. რა მოხდა და რა გამოძახილი ჰქონდა მსოფლიოში და ყველა წრეებში. თუ შენც ამ აზრის იქნები — ეს მე შემიძლია გაეკეთო კარგათ, რადგან ძალიან ბევრი ფაქტური მასალა დავაგროვე. ეს რასაკვირველია ჩვენს საქმეებს ვერ უშველებს, მარა ჩვენი აქ ყოფნის ისტორიისათვის ექნება დიდი მნიშვნელობა.

მებრძული სალმით

შენი მიმა

2. რაჟდენ არსენიძის წერილი კონსტანტინე კანდელაკს

[1956 წ. მიუნხენი]

ამხ. კონია!

გამარჯობა. დიდი ხანია მინდოდა მთავრობის საკითხზე მომწერა, მაგრამ ვერ მოვიცალე. ახლაც გწერ მოკლეთ. მე კომიტეტის შექმნის მომხრე არ ვარ. ეს ისეთი სახელია, რომ შემდეგ ყველა მოისურვებს მანდ შემოსვლას და თუ უარი უთხარით, — განზე გადაგება. მთავრობამაც მოითხოვენ შემოსვლას — მაგრამ ეს უფრო ადვილი მოსაცილებელია. ამიტომ მე ვფიქრობ: შედგეს მთავრობის ყოფილ წევრებისაგან „მთავრობის ფუნქციათა შემსრულებელი ორგანო“, ⁵ რომელიც უცხოელებისათვის, საჭიროების დროს, გამოვა, როგორც საქართველოს სუვერენობის გამომხატველი მთავრობა.

შემადგენლობა: თავმჯდომარე კ. კანდელაკი

მოადგილე: ნ. ცინცაძე.

წევრები: ჩხენკელი, ერაძე, გვარჯალაძე⁶, მე (მგონი ყველა)

ამ ორგანოს გარშემო იქნება საბჭო ან სათათბირო, ყოფილ დეპუტატების, ან ყველა პარტიების და პოლიტიკურ დაჯგუფებათა წარმომადგენლებისაგან შემდ-

2 წერილებში ადრესატების სტილი დაცულია.

3 საუბარია ეროვნულ საბჭოზე, რომელიც 1951 წლის 21 ოქტომბერს პარიზში დაარსდა. მასში გაერთიანებული იყვნენ სოციალ-დემოკრატები, სოციალისტ-ფედერალისტები. ეს ორგანიზაცია საქმიანობდა მთავრობის წევრებთან შეთანხმებითა და მათთან კოორდინაციით. განცხადებებს აკეთებდა მთავრობის და ორგანიზაციის სახელით.

4 ფურცელი ამოჭრილია.

5 ხაზგასმა ყველგან გაკეთებულია კონსტანტინე კანდელაკის მიერ.

6 აკაკი ჩენკელი (1874-1959), გიორგი ერაძე (1882-1971), კონსტანტინე გვარჯალაძე (1984-1969).

გარი, განურჩევლად მიმართულებისა — პოზიცია-ოპოზიციონერობისა. ოპოზიციას შეეძლება ყველა საკითხზე თავისი აზრი სთქვას და საერთო მუშაობაზე სათანადო გავლენა მოახდინოს. ე. ი. მუშაობა საბჭოსი უნდა იყოს პარლამენტური ხასიათის, მაგრამ არა გადამწყვეტი უფლებით. მის აზრს მაინც უნდა დიდი აზრი გაეწიოს, როგორც უმრავლესობის ისე უმცირესობისას.

თუ უკეთეს რამეს შექმნით, მე იმისიც თანახმა ვიქნები. სამწუხაროთ, უშუალო მონაწილეობის მიღების საშუალება არ მექნება აქაური მუშაობის გამო. ჩემი სახელი კი თქვენს განკარგულებაშია.

მამ ასე. იყავი კარგათ.

შენი რ. არსენიძე

P.S. ამაზე ვწერ მოკლეთ ნ. ცინცაძესაც

3. კონსტანტინე კანდელაკის წერილი რაჟდენ არსენიძეს

30 ოქტომბერი. 1956 წ. [პარიზი]
29, rue Daru, Paris 8^e

ძმაო რაჟდენ,

შენი წერილი „მთავრობის“ საკითხის გამო მივიღე. მაღლობელი ვარ შენი აზრი, რომ მაცნობე და იმისათვისაც, რომ შენ წინდანინ ნდობას გვიცხადებ.

ველაპარაკე ნოსაც⁷. დეტალებზე არ შემიძლია ახლა შეგჩერდე; მაგრამ დარწმუნებული ვარ, ჩვენ ადვილათ შევეთანხმდებით, თუმცა საკითხი არც ისე მარტივია, როგორც ზოგიერთებს აქვს წარმოდგენილი. წამოყენებული კომბინაცია უკანასკნელი ცდა იქნება კოლექტიურ მუშაობის და ცდა ემიგრაციის დიდი ნაწილის გაერთიანების ზოგ უდაო კონკრეტულ საკითხებზე მაინც.

ეს თუ არ მოხერხდა, მერე?

მეორე მხრით „ბუნება ცარიელ ადგილს არ ითმენს“. საჭიროა მოქმედი ორგანო არა მარტო საგარეო, არამედ საშიანო საქმეებისთვის, ე. ი. ყველაფერ იმისთვის, რასაც ეროვნული მთავრობა ეწეოდა უცხოეთში, სხვადასხვა ქვეყნებში (ყავდა წარმომადგენლები, მუშაობდა ადგილობრივ საზოგადოებაში და სხვ.). ყველაფერს ამას ახალ ორგანიზაციაში ხელახლა თავის მობმა სჭირია და ამისთვის კი, საუბედუროთ, ჩემი ჯამრთელობა ჯერ კიდევ არ მადლევს საშუალებას ცოტადინვი ვიმუშაო მაინც ისე, როგორც მიმუშავნია. პრინციპიალური მომხრე თითქოს ყველა ვართ, პრაქტიკულათ „თავის მომბელი“ კი არ სჩანს.

თუ რაიმე კონკრეტულს შევიმუშავებთ, გაცნობებთ (არც მე ვარ მომხრე „კომიტეტის“ და სხვ.). ამასობაში ცოტა ხნით იქნება შენც შეძლო ჩამოსვლა.

კეთილის სურვილებით

შენი კ. კანდელაკი

P.S. ჩემი ჯამრთელობის საკითხი ძალიან ნელის ნაბიჯით მიდის წინ. ექიმები მარწმუნებენ, რომ ნორმალურია იმდენიხნის ავთამყოფობის შემდეგ, მაგრამ ასეთი იმედი ჩემს მდგომარეობას არ შევლის.

7 ნოე ცინცაძე (1886-1978) – 1918-1920 წლებში საქართველოს პირველი რესპუბლიკის განათლების მინისტრის მოადგილე.

II. კონსტანტინე კანდელიაძისა და ალექსანდრე (სანდრო) კორძაიას⁸ მიმონება

4. ალექსანდრე (სანდრო) კორძაიას წერილი კონსტანტინე კანდელაძეს

[16 აგვისტო. 1956 წ. მიუნხენი]

ძვირფასო კონია!

აკაკი⁹ მწერს, რომ შენ უკვე პარიზში ხარ და რაც მთავარია თავს თურმე კარგათ გრძნობ. წარმოდგენილი გექნება უთუოდ თუ რა სასიამოვნოთ დაგვირჩეობდა აქ ყველა შენს მეგობარს ეს ცნობა. ნოე¹⁰ ჩამოვა პარიზში შაბათს ან კვირას და ის ალბათ გინახულებს და გაგაცნობს აქაურ ამბებს. შემიძლია დაგარწმუნო, რომ პარიზის ბლოკის¹¹ კონფერენცია კარგ ატმოსფეროში ჩატარდა და ამას ერთი მხრივ ნოეს¹² უნდა ვუმაღლოდეთ. სომხეთის მთავარ დელეგატმა ხატანიანმაც ეს დაუდასტურა ნოეს. ეროვნულ საბჭოს წინადადება ამერიკულ კომიტეტთან¹³ თანამშრომლობის შესახებ ცოტა შესწორებით მიღებულ იქნა კონფერენციის მიერ. საერთო პოლიტიკურ მომენტზე იქნა აგრეთვე მიღებული რეზოლუცია. ამ რეზოლუციის დამამუშავებელ კომისიაში იყო ნოეც არჩეული. კომისიამ თავის მხრივ მიანდო რეზოლუციის ტექსტის შედგენა ნოეს და ნოეს წარმოდგენილი ტექსტი გაზიარებული იქნა როგორც კომისიის ისე კონფერენციის მიერ. გრიშა¹⁴ ალბათ გაგაცნობდათ კონფერენციის მუშაობას.

ნოესთან გვექონდა აქ ლაპარაკი მთავრობის შე[...]-ბის¹⁵ შესახებ. ჩვენ იმედი გვაქვს ეს საქმე მოგვარდება ისე როგორც ამას ჩვენი ეროვნული ინტერესი მოითხოვს. ყველას შენი იმედი აქვს... ამერიკიდანაც მწერენ ამის შესახებ. დათა ვაჩნაძემ მთხოვა რომ ამის შესახებ ჩვენც გველაპარაკა აქ ვინრო წრეში მიხაკოს¹⁶ თანდასწრებით. მიხაკო წ.-ს აზრი უკვე იცი შენ ამ საკითხზე. პასუხი არ არის საჭირო... იყავი კარგათ და მხნეთ.

შენი სანდრო კორძაია

8 ალექსანდრე (სანდრო) კორძაია (1888-1959) – ქ. ფოთის მერი საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დროს. XX ს-ის 20-ან წლებში ორგანიზაცია „ქართველ მოქალაქეთა საზოგადოება გერმანიაში“ წევრი იყო. ის არის გერმანიის ქართული სათვისტომოს ერთ-ერთი დამფუძნებელი და 1945-1953 წწ. მისი პირველი თავმჯდომარე. დაკრძალულია მიუნხენში, სასაფლაო „ვალდფრიდჰოფზე“.

9 ჩხენკელი

10 ცინცაძე

11 დაარსდა 1953 წელს გერმანიის ქ. კარლსრუეში, საბოლოოდ ჩამოყალიბდა პარიზში, სახელიც აქედან დაერქვა. მასში შედიოდნენ ქართველები, უკრაინელები, ბელორუსები, იდელ-ურალის ხალხები (თათრები, ბაშკირები.), თურქესტანელები, ჩრდილო კავკასიელები, აზერბაიჯანელები, სომხები. ორგანიზაციას ჰქონდა ბიურო, რომლის ხელმძღვანელი იყო აბრამოვიჩი. 1955 წლიდან სახელწოდება შეიცვალა „პარიზის ბლოკის“ ნაცვლად ეწოდა „საბჭოთა კავშირის ერების განმათავისუფლებელი ლიგა“.

12 ნოე ცინცაძე „პარიზის ბლოკი“ „ეროვნული საბჭოს“ წარმომადგენელი იყო. ის „პარიზის ბლოკის“ არაერთი რეზოლუციის, დეკლარაციისა და მიმართვის შემდგენელია.

13 ამერიკული საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, რომელიც დაარსდა 1951 წელს. მიზნად ისახავდა ბოლშევიკური რეჟიმის წინააღმდეგ ფსიქოლოგიური ომის წარმოებას, საბჭოთა კავშირში შემავალ ხალხთა ემიგრანტული გაერთიანებების მხარდაჭერას და დახმარებას.

14 გრიგოლ ურატაძე

15 ფურცელი ამოჭრილია

16 წერეთელი

5. კონსტანტინე კანდელაკის წერილი ალექსანდრე (სანდრო) კორძაიას

12 სექტემბერი. 1956 წ. [პარიზი]
29, rue Daru, Paris 8^e

ძვირფასო სანდრო,

კონკრეტულათ არაფერი მაქვს ახალი მოსაწერი, მაგრამ მინდა გაგახსენო, რომ შენს წერილებზე გულდასმით ვკითხულობ და კიდევ ამ სოფლათ ვარ.

ერთ თვეზე მეტია, რაც პარიზში დავბრუნდი; საჭირო იყო კიდევ დიდხანს დარჩენა¹⁷, რომ ღონეზე მოვსულიყავი, მაგრამ ამის საშვალეა აღარ მქონდა. ძალიან სუსტათ ვგრძნობ თავს და რეგულარულათ არაფრის გაკეთება არ შემიძლია.

მეგობრებმა გამაცვენეს „გაფართოების“ საკითხს, მოლაპარაკება ექნებათ სხვა ჯგუფებთანაც. ჩემი აზრი მე მათ გავაცანი: არ შევექმნათ ისეთი დანესებულება, რაც სილაზე იქნება აშენებული და ახალი შეხლა-შემოხლის საგნათ გადაიქცევა. საკითხს კარგად დამუშავება უნდა; ამიტომ ძალიან აჩქარება არ ვარგა. ზოგი კი ჩქარობს და რაც 3-4 წლის განმავლობაში ვერ გააკეთეს, იმის გაკეთებას — სხვადასხვა გჯუფების ერთი მთავარი საკითხის ირგვლივ გაერთიანება — რამდენიმე დღეში მოითხოვენ.

პირადათ მე არ ვიცი: თუ ჩემი ჯამრთელობა არ გაუმჯობესდა, შევძლებ საჭირო მუშაობის განხვევას თუ არა. ექიმების აზრით, მე ისეთი მძიმე ავთამყოფობა გადავიტანე, რომ საჭიროა დიდი ხნის ვადა გამოჯამრთელებისთვის. როგორ მოვახერხებ ამას არ ვიცი.

შენ მაინც მომწერე, ჩემო სანდრო, დროგამომგვებით ინფორმაცია; დავალებით კი წურაფერს დამავალბე, რადგან ჯერ კიდევ არ შემიძლია საქმეს მივდიო.

მოკითხვა მეგობრებს. ჩემი გულითადი სალამით და საუკეთესო სურვილებით

შენი კ. კანდელაკი

6. ალექსანდრე (სანდრო) კორძაიას წერილი კონსტანტინე კანდელაკს

22 სექტემბერი. 1956 წ. [მიუნხენი]

ძვირფასო კონია!

დიდათ გამიხარდა შენი წერილის მიღება. გეტყობა რომ მართლაც უკეთ გრძნობ თავს და იმედი უნდა ვიქონიოთ მომავალში სრულებით გამოჯანსაღდები, მხოლოთ — რასაკვირველია — თავს უნდა მოვლა: ყოველგვარ უსიამოვნებას და ალელვებას უნდა ერიდო. შენ კარგად გაქვს წარმოდგენილი თუ რას ნიშნავს ჩვენი ეროვნული საქმისთვის შენი ჯამრთელობა და კარგად ყოფნა. როგორც შენი პოლიტიკური მდგომარეობის ისე პირადი თვისებების მიხედვით შენ შეგიძლია ჩვენი გაბნეული ეროვნული ძალების თავის მოყრა და მათი პოლიტიკურ მუშაობაში ჩაბმა... შემიძლია დაგარწმუნო რომ ასეთი აზრი ტრიალებს თითქმის ყველა უცხოეთში არსებულ სხვა და სხვა პოლიტიკურ დაჯგუფებათა შორის... გუშინ მივიღე გიორგი ერადის წერილი. მწერს შენზედ და საერთო მდგომარეობის შესახებაც. მაკვირვებს რომ ამ ჩვენს პარტიულ ორგანიზაციის გამთლიანებას საშველი არ დაადგა. გიორგი ფიქრობს, რომ შენ თუ შეძელი მთავრობის საკითხის მოგვარება, მაშინ შეიძლება ჩვენი

¹⁷ ავადმყოფობის გამო კონსტანტინე კანდელაკი ლოზანაში (შვეიცარია) მიდიოდა დასასვენებლად.

პარტიის გაერთიანებაც მოხდესო... მწერს, რომ კარგი იქნება თუ მიშა არსენიძე ჩამოვა პარიზშიო — მას შეეძლო თავის წრეში გავლენის მოხდენაო... მიშას ჩამოსვლა სამწუხაროდ არ მოხერხდება. ის ახლა შვებულბაშია და ალგოის მთებში არის წასული დასასვენებლათ. მისთვის ეს აუცილებელი იყო, ვინაიდან ის ძალიან ცუდად გრძნობდა თავს. მისი მუშაობა მას ძალიან ქანცავს — მე კი ვიტყვოდი — მუშაობა კი არა იმდენათ, რამდენათაც შექმნილი უნესრიგობა მის რედაქციაში¹⁸. ამის გამოსწორება შეიძლებოდა მხოლოდ უფრო მეტი სიმამრის და სიმტკიცის გამოჩენით. შენ იცი მგონი რომ მიშა აქ ირიცხება ჩვენს პარტიულ ორგანიზაციაში. მე მას დაახლოებით გავაცანი შენი წერილის შინაარსი. გვექონდა საუბარი შენს შესახებ. და მთხოვა მოგწერო, რომ მზად არის დაბრუნდეს მთავრობაში თუ კი შენ ამას დაინახავ ჩვენი საქმისთვის საჭიროთ... ერთის სიტყვით ის მოელის შენგან ოფიციალურ ქვალდს... მას მიაჩნია აუცილებლათ დღევანდელ ჩვენს პირობებში — მთავრობის საკითხის მოგვარება... მისი აზრით მთავრობის შევსება არ ნიშნავს რომ მთავრობა ახლავე შეუდგეს მუშაობას, საკმარისი იქნებოდა მისი აზრით დრო გამოშვებით გამომსაურება ჩვენს ქვეყანაში შექმნილ მდგომარეობაზე. მას კარგად ესმის შენი სიფრთხილე. თუ ვინმე ფიქრობს, რომ ნოე ცინცაძისა და მიშა არსენიძის მოწვევით მთავრობაში დაინყება ცდა მთავრობის ძველი ხაზის გადასინჯვის — ასეთი ფიქრი, ჩემის აზრით, ყოვლად უსაფუძვლოა. რასაკვირველია ასეთი განზრახვის მქონე ადამიანის მოწვევა თავისთავად ცხადია არ შეიძლება. ვიკტორ ულენტიის წერილი მიიღო მიშამ და ისიც თხოვდა მას — თუ კი შენგან მიიღენდა წინადადებას — დათანხმებულიყო... რასაკვირველია ზოგიერთ წრეებში დაინყება მითქმა-მოთქმა, მაგრამ მე დარწმუნებული ვარ მთავრობის დეკლარაცია გამოაცლის ნიადაგს მათ ოპოზიციას... შეიძლება ჩვენს წრეშიდაც იყვნენ მონინაალმდგენი. მინდა ერთი მოგაგონი: როდესაც მე პარიზში ჩვენი ორგანიზაციის კრებაზე ვიცავდი და ვამტკიცებდი ჩვენი პარტიული გაერთიანების საჭიროებას — ერთმა ამხანაგმა წამომაცხა: „ამხ. სანდრო კორძია, იმისთვის ჩამოდი, რომ ჩვენ ნოე ყორდანას პოზიციების მომხრენი რუსოფილებთან მიგვიყვანოთ“... მაგრამ შემდეგ როდესაც ამ ამხანაგს დაწყნარებით ვესაუბრე ის ცოტა შეფიქრიანდა... მან ისიც განაცხადა თუ ორგანიზაცია გიზიარებდა გაერთიანების აუცილებლობას — ის იმ შემთხვევაში ორგანიზაციას დასტოვებდა, მაგრამ, როგორც ვიცი, მას ორგანიზაცია არ დაუტოვებდა. და ასევე მოიქცევიან, ჩემის აზრით, მთავრობის შევსების მონინაალმდგენიც... პეჩი¹⁹ ტოვებს მიუნხენს და გადადის ნიუ ორკში სამუშაოთ... პარიზის ბლოკის მუშაობა მიყუჩებულია. რუსებს (სოლიდარისტებს) ქონდათ კონფერენცია ფრანკფურტში. როგორც ამერიკელებმა გადმომცეს მათ დაუდგენიათ რევოლიუციონურ ბრძოლაზე ხელი აიღონ და გადავიდნენ საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ ლოიალურ ოპოზიციასზე. ამდენ ხანს უმთავრესად ეს ორგანიზაცია ენეოდა აკტიურ ბრძოლას ბოლშევიკების წინააღმდეგ. არ ვიცი რამდენათ სწორია ეს ცნობა. ჯერ კონფერენციის ანგარიშები არ გამოქვეყნებულა.

ჩერკესმა ტრახომ გამოსცა წიგნი „Черкесы“. გადმომცა ერთი ცალი შენთვის. გიგზავნი. ათავებს თავის შრომას შენი მოხსენებიდან ამოღებული ციტატიო... ის გახსოვს უთუოთ — კონფერენციაზე ილაპარაკა შენი მოხსენების გამო... მაშინ კი-

18 რაჟდენ არსენიძე 1953-1962 წლებში რადიო „თავისუფლების“ ქართული რედაქციის რედაქტორი იყო.

19 სავარაუდოდ, საუბარია გერმანელი ქართველოლოგის გერტრუდ პეჩის (Gertrud Pätsch. 1910-1994) შესახებ, რომელიც ქართულ ენასა და ლიტერატურას იკვლევდა.

დედ ის იყო ცნობილი, როგორც რუსოფილი, მაგრამ ახლა სჩანს შეუცვლია აზრი... იყავი კარგათ. როგორც ხედავ არავითარი დავალებები ჩემგან. დავალებებს მოველი მე შენგან.

შენი სანდრო კორძაია

გიგზავნი აგრეთვე ხრუშჩევის სიტყვასაც. შეიძლება მთელი ტექსტი არ გქონდეს ნაკითხული.

7. ალექსანდრე (სანდრო) კორძაიას წერილი კონსტანტინე კანდელაკს

5 მარტი. 1957 წ. [მიუნხენი]

ძვირფასო კონია!

დიდათ მოხარული ვარ რომ შენ კარგათ გრძნობ თავს. გიორგი მწერდა ამ ორი კვირის წინ, რომ შეგიძლია კონიას წერილი მიწერო. მაგრამ მე მაინც ვერიდებოდი შენს შეწუხებას. და აი თავათ დღეს მივიღე „ჩვენი დროშა“²⁰ და შენი წერილი გადავიკითხე ორჯერ — ისეთი შთაბეჭდილება დატოვა ჩემზე. ნუ თუ ასეთმა დასაბუთებამ არ უნდა ჩააფიქროს ყველა ისინი ვისაც ეს ეხება? მე მინდა წარმოვიდგინო რომ როდესაც შენ ეროვნულ გაერთიანებაზე ლაპარაკობ აქ გულისხმობ ჩვენს ფრაქციებსაც უთუოთ.

ხომ დავინახეთ ახლა მაინც თუ რა ამბავი დატრიალდა გრიშა ურატაძის წიგნის²¹ გამო. მერწმუნე ჩვენი ორგანიზაციები რომ გაერთიანებული ყოფილიყვნენ და უფრო მჭიდრო კონტაქტს ჩვენ შორის ადგილი ჰქონოდა, მაშინ, ვფიქრობ, ასეთ შემოტევასაც ადგილი არ ექნებოდა. სამწუხაროთ ეს ვერ შეიგნო ვასო წულაძის ორგანიზაციამ. ჩემის ღრმა რწმენით — სანემდი ჩვენ პარტიის გაერთიანებას ვერ მოვახერხებთ — მანემდი ნაკლები იმედი უნდა გვექნეს საერთო გაერთიანების. ამისთვის ყოველ კუთხიდან, სადაც კი ჩვენი ორგანიზაციები არსებობენ, უნდა იქნეს კატეგორიულ ფორმაში მოთხოვილი ნ. ცინცაძისაგან რომ მან მხარი დაუჭიროს ჩვენი პარტიის გაერთიანებას. თუ ნოემ ამას მხარი დაუჭირა — არ ვფიქრობ, რომ მის ფრაქციაში ვინმემ შეძლოს მის წინააღმდეგ გამოსვლა.

ძალიან საინტერესოთ გაქვს საქართველოს განსაკუთრებული მდგომარეობა დახასიათებული. მე დარწმუნებული ვარ ყოველ საღ მოაზროვნე ქართველ პატრიოტზე ამ წერილმა დიდი შთაბეჭდილება უნდა დასტოვოს... თუმცა ყველა იცნობს შენს ინიციალებს, მაგრამ მე როგორც მკითხველი, ამ შემთხვევაში, ვაძლევ ჩემს თავს ერთი შენიშვნა გავაკეთო... სახელდობრ ის, რომ სრულიად შენი გვარი მოგენერა საქმისთვის უკეთესი იქნებოდა... ეს სხვათა შორის...

არ მინდა კიდევ მთავრობის საკითხის გამო შეგანუხო... მე ჩემ მოგზაურობის დროს, სადაც კი მომიხდა მისვლა — ყოველგან ვაცხადებდი, რომ ჩვენი მთავრობა ჯერ კიდევ იმყოფება პარიზში და ყველას სასიამოვნოთ ურჩებოდა ეს ცნობა. მე მოვიარე თითქმის დასავლეთ გერმანიის ყველა ქალაქები — ცოტა გამოკლებით — და ბერლინი... ჩემი მგზავრობის მიზანი იყო იმის გამოკვლევა, თუ რა გავლენას ახდენს ემიგრაციაზე მიხაილოვის კომიტეტის პროპაგანდა სახლში დაბრუნების შესახებ. მე

²⁰ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პერიოდული ორგანო, გამოდიოდა 1949 წლიდან პარიზში.

²¹ გრიგოლ (გრიშა) ურატაძემ (1878-1959), 1956 წელს მიუნხენში გამოსცა წიგნი „Образование и консолидация Грузинской Демократической Республики“.

მოგზაურობდი ჯერ როგორც ქართველი და მერმედ, როგორც ლტოლვილთა ცენტრალური კომიტეტის თავმჯდომარის ამხანაგი. ვიყავი ბონში სამინისტროებში პარლამენტში — ტიმემ — დიდი პატივი მცა — დეპუტატებს აცნობდა ჩემს თავს, როგორც მთავრობის წარმომადგენელს — მასხოვს — მე ჩაუფუჩინე ერთ შემთხვევაში — „ნუ ლაპარაკობ ასეთ რამეს, რომ ვინმემ საჭირო საბუთი მომთხოვოს ხომ ვერ ვაჩვენებ“ თქო... ის რასაკვირველია ასე ტრალიკულათ ამას არ უყურებს „საქმისთვის ასე ჯობია“ მიპასუხა მან. სამინისტროში პასუხისმგებელ პირებთან შეხვედრა ლაპარაკი — რასაკვირველია უმთავრესად ემიგრაციაზე (ჯერ კიდევ არის გერმანიაში 234.000 კაცი) და ბოლშევიკების აგენტების მუშაობაზე ჩვენ შორის. ვნახე ლტოლვილთა მინისტრი პროფ. Oberländer-ი. მასთან ბერლინში ერთად ვიმგზავრე. ბერლინში მიმიღო სენატის პრეზიდენტი და იმას კი ქართველების სახელით მივესალმე. ყოველგან პარტიულ კომიტეტებსაც ვესტუმრებოდი ხოლმე. მეორეჯერ ასეთ მგზავრობას აბა მე როგორ მოვახერხებ და ამისათვის ვსარგებლობდი ამ შემთხვევით, რომ ყველასთვის ჩვენი თავი მომეგონებია. აგრეთვე ზოგიერთ გაზეთების რედაქციებშიაც მივდიოდი. დაწესებულებებში წინდა წინ გაფრთხილებულები იყვნენ რომ მე მივიდოდი. ამერიკული კომიტეტი ძალიან დაგვემარა ამ შემთხვევაში, თორემ ამდენ ხარჯებს ემიგრანტული ორგანიზაციები ვერ გაიღებდნენ. მიუხედავად ამისა დაბრუნებისას ბავარიის რადიო სადგურის რეპორტირებმა ინტერვიუ გამიკეთეს და მე შევეცადე პოლიტიკაზეც მელაპარაკა — მოვიგონე გერმანულ ჟარების ყოფნა ჩვენში და მათი დამოკიდებულება ჩვენდამი. აგრეთვე ისიც, რომ მე ბედმა მარჯუნა გენერალ კრესის დასაფლავებაზე ჩემს სიტყვაში აღმენიშნა თუ რა სამსახური გაუწია მან ქართულ საქმეს მისი საქართველოში ყოფნის დროს. მგონი ეს გადაცემული იქნება 22 ამ თვეს.

შენი სანდრო კორძია

დანარჩენზე შემდეგ. ჩემი თხოვნაა — საპასუხო წერილისთვის თავს ნუ შეინუხებ. ბერლინში ველაპარაკე ტელეფონით პულ ლიობეს. ძალიან ესიამოვნა და მოგონა ჩვენები და დარჩენილებთან სალამი დამაბარა.

8. კონსტანტინე კანდელაკის წერილი ალექსანდრე (სანდრო) კორძიას

16 მარტი. 1957 წ. [პარიზი]
29, rue Daru, Paris 8^e

ძვირფასო სანდრო,

შენმა წერილმა 5 ამ თვის თარიღით ძალიან მასიამოვნა. წელიწად-ნახევარი ახლა, ჩამოცილებული ვარ ყოველგვარ აქტიურ საქმიანობას; აქაური მეგობრები მნახულობენ, მამხნევენ, ხოლო სხვაგან მყოფთა შესახებ ამათგან ვტყობილობ ამბავს. ჩემი ჯამრთელობის საქმე თუ წინ მიდის, მიდის ძალიან ნელის ნაბიჯებით და მეშინია ახლანდელ მდგომარეობამ სტაბილური ხასიათი არ მიიღოს: სულ ძალიან დაღლილათ ვგრძნობ თავს და ცოცხათ თუ ბევრათ დამდგარი ხანგრძლივი მუშაობა არ შემიძლია, ვერ ვახერხებ.

მეგობრები მაცნობებენ ჩვენი საქმეების მდგომარეობას. ვფიქრობ რომ ეს მდგომარეობა არ არის სანატრელი. ერთად თავის მოყრისა და ერთსულოვნობის დამყარების მაგიერ, ემიგრაციის წრეები იშლება და თვით სხვადასხვა წრეებში შეთანხმების მაგიერ, გათიშვის[ს] მიმართულებანი იმარჯვებენ, ყოველ შემთხვევაში მე საქმეს ასე ვხედავ.

კარგი გიქნია, რომ გიმოგზავრია და ჩვენი საქმე და ჩვენი საკითხი ძველი და ახალი მეგობრებისთვის მოგიგონებია. აი რა გვჭირია ჩვენ, ჩვენი საკითხის ირგვლივ: ემიგრაციის დარაზმვა, ჩვენი საკითხის პროპაგანდა და პროპაგანდა. მაღლობელი ვარ, ჩემო სანდრო, რომ ჩემს წერილს გამოეხმაურე. უნდა მიჩვენო თუ რამე არის შეუსაბამო, შემცდარი და სხვ. ეს მე მსიამოვნებს და არც მენწყინება თუ რამე გასაკრიტიკებელია, გააკრიტიკო. — იმ წევრებს ჩვენი „პოპოზიციისას“ შენ, რომ მისახელებ, მე ვხვდები და ერთსა და იმავეს ვეჩიჩინები; ისინი „პოპოზიციას“ აბრალებენ შეურიგებლობას და ამნაირათ სიტყვიერებას ერთი მეორის წინააღმდეგ არა აქვს დასასრული. ჩემი ახლანდელი ძალ-ღონე არ კმარა ამ გაორების შესარიგებლათ ჩარევისთვის და მით უფრო ჩვენი პარტიის გადაღმა მდგომთა ჩვენი პარტიის მოქმედების ხაზთან დასაახლოებლათ.

მე არ ვივინყებ, ჩემო სანდრო, „მთავრობის საკითხსაც“, მაგრამ განა ჩემი ჯამრთელობა მაძლევს მე საშუალებას ამ საგანზე ვიზრუნო და მით უფრო ვიდავო. გარემოებამ ხელი არ შემიწყო, ჩემდა სამწუხაროთ, ამ საკითხში პოპოზიცია ამელო და იგი დამეცვა; დამეცვა მეთქი, ვამბობ, რადგან მონაწილემდეგ ამ საქმეშიც ბევრი იქნება მარჯვნითაც და მარცხნითაც. სანამ ამის ფიზიკური საშუალება არ მექნება, თუ ამ ზაფხულში პარიზიდან ჩამოსვლა მოვახერხე და როგორც მაიმედებენ ცოტა მაინც მოვიკეთე, იქნება უფრო მეტი ენერგია გამოვიჩინო შემდეგ იმ საკითხების მონესრიგებაში, რომელიც ახლა ყველას გვანუხებს.

თუ არა — და რა ვქმნა? გლახა მოხუცებულობა მენვია, გლახა.

ასე, ჩემო სანდრო, მოკითხვა და საუკეთესო სურვილები. ხანდახან ნუ დაიზარებ გამოემხმურო.

მოკითხვა მეგობრებს.

შენი ერთგული კ. კანდელაკი

9. ალექსანდრე (სანდრო) კორძაიას წერილი კონსტანტინე კანდელაკს

15 მაისი. 1957 წ. [მიუნხენი]

ძვირფასო კონია!

დიდათ მოხარული ვართ ყველა აქაური მეგობარი, რომ შენ თავს კარგად გრძნობ. იმედი გვაქვს შენ მალე სრულებით გამოჯანსაღდები და კვლავ ძველებურად შეძლებ მუშაობაში ჩაბმას და ჩვენი საქმის ხელმძღვანელობას... მე ვცდილობდი არ შემეწუხებინე ჩემი წერილებით... აკაკი²² მწერს, რომ შვეიცარიაში აპირებ გამგზავრებას... მიშამ²³ მთხოვა შეგატყობინო, რომ ივნისის თვეში იქნება აქ ინსტიტუტის²⁴ კონფერენცია.. თუ კი გექნება ჩამოსვლის სურვილი მაცნობე და მიშა წარგადგენს.. არ არის აუცილებელი მოხსენების გაკეთება.. ასე რომ არავითარი წინასწარი მომზადება არ დაგჭირდება და მართლაც დიდებული იქნება რომ გადაწყვეტდე აქ ჩამოსვლას. თან ამიდიც ხელს გინყოფს... ჩვენითვისაც იქნება დიდათ

22 ჩხენკელი

23 არსენიძე

24 მიუნხენის „კულტურისა და ისტორიის კვლევა-ძიების ინსტიტუტი“, არსებობდა ამერიკული კომიტეტის დახმარებით. ქართველი ემიგრანტები მონაწილეობდნენ ინსტიტუტის მიერ ჩატარებულ კონფერენციებში. კონსტანტინე კანდელაკის ერთ-ერთი პირველი მოხსენება ეხებოდა კრემლის ეროვნულ პოლიტიკას კავკასიაში.

გასახარი შენი ნახვა და შენთან საუბარი.. პარიზში მომხდარმა ამბებმა — გითხრა სიმართლე — ძალიან დაგვალღობდა.. შეიძლება ყოველივე ამის თავიდან აცდენა.. რაც მოხდა-მოხდა.. ამის გამოსწორება შეიძლება მხოლოდ პარტიული მთლიანობის აღდგენით. ვინც ამას ხელს უშლის ის თავიდან უნდა მოვიშოროთ. ვინც არ უნდა იყოს და რაც დამსახურება არ უნდა მიუძღოდეს პარტიის წინაშე. გვენერნ რომ შენ და აკაკი²⁵ დასწრებიხართ ცენტ. ბიუროს სხდომას... მოველით ბიუროს დადგენილებას.. აქაური ამბები გეცოდინება ნოესგან..²⁶ უთუოთ სტრასბურგის კონფერენციის მოწვევა მოხერხდება. იქაც მოგიხდება ალბათ წასვლა შენ ნოესთან ერთად... დიდი ამბების მოწმენი ვართ და ვნახოთ რით დამთავრდება ყოველივე ეს..

იყავი კარგათ

შენი სანდრო კორძაია

10. კონსტანტინე კანდელაკის წერილი ალექსანდრე (სანდრო) კორძაიას

19 მაისი. 1957 წ. [პარიზი]
29, rue Daru, Paris 8^e

ძმაო სანდრო,

შენი წერილი ყოველთვის სასიამოვნო არის ჩემთვის და ახლაც მან ძალიან მასამოვნა.

საუბედუროთ, ჩემი მდგომარეობა არ არის ისე ვარდისფერი, როგორც აქედან უცნობებიათ, ვერ დავძლიე უკიდურესი სისუსტე, თუმცა შესახედავათ შედარებით მოკეთებული ვარ. დღემდის მიჭირს მეტროთო ან ავტობუსით ქალაქის ერთი კუთხიდან მეორეში მარტო მისვლა, ვინმე უნდა წამყვეს.

ასეთ მდგომარეობაში, რა თქმა უნდა, ვერავითარ კონფერენციაზე წამსვლელი მე ვერ ვიქნები. მე გთხოვ ეს გადასცე რაჟდენს²⁷, რომ არ დაბრკოლდეს და ვინმე სხვის დასახელებაზე იზრუნოს.

წელსაც მინდოდა, ცოტა ხნით მაინც, შვეიცარიაში წასვლა, — სამხრეთში მზიან ადგილებში ყველაზე უფრო ახლო პარიზთან ის არის და შედარებით ის უფრო იაფიც მიჯდება, — მაგრამ ჯერ-ჯერობით ვერ მოვახერხებ.

საზრუნავი ბევრია, ბევრს არა სასიამოვნო ამბავს აქვს ადგილი, ყოველგან — პარტიაშიც და სერთოდ ემიგრაციაშიც. ყველაფერი ეს მიშლის ნერვებს. მდგომარეობის გამოსწორებისთვის ბევრი ჯაფაა საჭირო, ერთი მეორის მიყოლა, დადებითი მუშაობა. აშენებულის დაშლა უფრო ადვილია, ვიდრე დაშლილის აშენება. არის ბევრი წვრილმანიც, რომლის უყურადღებოდ დატოვება არ ვარგა. მართალი ხარ, ჩემო სანდრო, ბევრია — ბევრი გასაკეთებელი, გამკეთებელი კი ცოტა.

ჩემი ნატვრაა, რომ ცოტა მოვლონიერდებოდე, რიგებში ჩავდგე და საქმის გამოკეთება ვემსახურო, თუმცა აღარ შემეძლება ძველი ენერგიით, ძველი ძალ-ღონით...

გთხოვ გადასცე ჩემი სალამი მაქაურ მეგობრებს და მიიღო ჩემი საუკეთესო სურვილები.

შენი კონია კანდელაკი

25 ჩხენკელი

26 ცინცაძისგან

27 არსენიძე

11. ალექსანდრე (სანდრო) კორძაიას წერილი კონსტანტინე კანდელაკს

18 დეკემბერი. 1957 წ. [მიუნხენი]

ძვირფასო ამხ. კონია!

დიდი ხანია არ მომიწერია შენთვის — ვერიდებოდი შენ შენუხებას... დიდად მოხარული ვართ ყველა ჩვენი მეგობარი, რომ შენი ჯამრთელობა იმდენად გამოკეთდა, რომ ძველებურად ახერხებ კვლავ მუშაობას ჩვენი ერის და პარტიის საკეთილდღეობა...

შენმა დიდად საინტერესო მოხსენებამ²⁸ ყველაზე საუცხოვრო შთაბეჭდილება დასტოვა. ჩვენ წრეებ გარეშე მდგომნიც კი იმასვე აღნიშნავენ... თუკი ზოგიერთები — ჩვენი მონინალმდებე ჯგუფებიდან — იქა-იქ ლაპარაკობდნენ: „სოციალ-დემოკრატები დაუბრუნდნენ ისევ თავის ძველ გზას ეროვნულ საკითხში“, იმის შემდეგ, რაც შენს მოხსენებას გაცნობოდნენ — იმედია დაეკარგებათ ყოველივე სურვილი ძველებურად ინსენუაციების გავრცელებისა — ჩვენს შესახებ... მათზე უნდა ითქვას, რომ ისინი, არც ჩვენ ძველ პროგრამაზე ეროვნულ საკითხის ირგვლივ, — იყვნენ საკმარისად გაცნობილი, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო ამ შენი მოხსენების გადაბეჭდვა და ჩვენი ემიგრაციისთვის დაგზავნა — ეს იქნებოდა მართლაც დიდი სამსახურის განევა ჩვენი ეროვნული საქმისადმი.. და მასთან ხელს შეუწყობდა ემიგრანტთა შორის ჩვენი პარტიის პრესტიჟის აღდგენას... მე მგონი იმის მტკიცება არ მჭირდება — რომ ზოგიერთი მოვლენების გამო — ჩვენი პოზიციები საგრძნობლად შესუსტებულია. ის ნაწილი შენი მოხსენებიდან, რომელიც ეხება ამერიკულ კომიტეტს, მიღებისთანავე ვთარგმნე და გადავიცი ამერიკული კომიტეტის აქაურ პოლიტიკურ განყოფილებას.. ისინი ამით ნასიამოვნები დარჩნენ და მიიხრეს, რომ, ახლავე გადაგზავნით ნიუ-ორკში...

შენ უთუოდ მიიღებდი მიშას²⁹ წერილს. ჩვენ გვექონდა ლაპარაკი ამ საკითხზე და ისიც დიდად კმაყოფილია საერთოდ შენი მოხსენებით.. ჩვენში მხოლოდ ერთმა ადგილმა გამოიწვია ცოტა გაუგებრობა: შენ ლაპარაკობ „მთავრობის წარმომადგენლობაზე“ და არა თვით მთავრობაზე. ჩვენი აზრით, როდესაც შენ ლაპარაკობ მთავრობის წარმომადგენლობაზე — გინდა ვიფიქრო — გულიხმობ შენს თავს ან და შეიძლება კიდევ აკაკი ჩხენკელს.. და აბა მთავრობა ვინ არის? თქვენ ხმარობთ გამოთქმას „ყოფილი მთავრობა“ ჯერ კიდევ ნოე უორდანიას დროსაც. ჩვენის აზრით ამ შემთხვევისათვის საუკეთესო იქნებოდა: „მთავრობა ეკზილში“ (?) გვეხმარა.. სხვა არაფერი გვაქვს სადაო...

ჩვენთვის სამწუხაროა რომ ვერ შეძელით ჩვენი ოპოზიციის შემოერთება ამ კონფერენციის ირგვლივ. ადგილობრივ ამხანაგებში ეს გარემოება იწვევს დიდ უკმაყოფილებას. რასაკვირველია — მესმის — შორიდან არც ისე ადვილია მსჯავრის დადება რომელიმე მხარეზე. მაგრამ ჩვენთვის აშკარაა — ამ ბრძოლის პროცესში ყველა ამხანაგი უნდა გრძნობდეს პარტიის მთლიანობის აღდგენის აუცილებლობას... ჩვენ სოც. ინტერნაციონალთან დამოკიდებულების აღდგენას — ეს ჩვენი გათიშულობაც უშლის ხელს. არაფითარ შემთხვევაში არ უნდა იქნას გადადგმული ჩვენს მიერ რამე ნაბიჯი ინტერნაციონალისადმი მანემდი, სანემდი ჩვენ ვერ გამოვნახავთ საერთო ენას — ამ შემთხვევაში მაინც ჩვენს ოპოზიციასთან..

28 სოციალ-დემოკრატიული პარტიის კონფერენციაზე კონსტანტინე კანდელაკმა წაიკითხა მოხსენება: „საერთაშორისო მდგომარეობა და ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის დანიშნულება“.

29 არსენიძის

დანარჩენებზე შემდეგ. ახლა არ მინდა თავი მოგანყინო აქაური ამბებით.. აქაური მიტინგების შესახებ ალბათ გექნება ცნობები.. გისურვებ ჯანმრთელობას და დღესასწაულების კარგად გატარებას.

მუდამ შენი სანდრო კორძაია

ეს ერთი ხანია რაც დავინწყე მუშაობა რადიოში³⁰. მაგრამ სამწუხაროთ ეს ორი თვეა რაც სულ ავამყოფობ და ეს რასაკვირველია დიად მიშლი ხელს.

12. კონსტანტინე კანდელაკის წერილი ალექსანდრე (სანდრო) კორძაიას

30 დეკემბერი. 1957 წ. [პარიზი]
29, rue Daru, Paris 8^e

ძვირფასო ძმაო სანდრო,

შენი წერილი 18. XII-ის თარიღით მივიღე. იმის საპასუხოდ ამ ძველი წლის დამლევს უნდა შემოგიტვალო, უპირველეს ყოვლისა, საუკეთესო სურვილები მომავალ წლისთვის; უმთავრესად ყოვლისა ჯამრთელად[დ] ყოფნას, რადგან მე განვიცადე, რა ცუდია ავამყოფობა. საუბედუროთ, მე ვერ დავძლიე ჩემს ავადმყოფობას იმდენათ, რომ ძველებურათ შევძლო მუშაობა; ბევრმა გარემოებამ მე ამისთვის ხელი არ შემიწყო...

ძალიან მსიამოვნებს, თუ მართლა ჩემმა მოხსენებამ — როგორც შენ იწერები — „ყველაზე კარგი შთაბეჭდილება დასტოვა“. მე კმაყოფილი ვარ იმიტაც, როგორც იმას შეხვდნენ კონფერენციაზე, ერთსულოვნათ, წარმოდგენილ ორგანიზაციების დელეგატები, თუმცა ზოგიერთი პასუხიმგებელი პირი აქ წინააღმდეგი იყო ჩემი გამოსვლის კონფერენციაზე და კონფერენციის შემდეგაც არ არიან კმაყოფილი.

ჩემი მიზანი იყო: ყველა კრებაზე მე ვერ დავდივარ და კამათს ერთის მეორესთან მე ვერ ვესწრები. ამიტომ ბევრი ისეთ პოზიციებს მანერდა თავის პოზიციის გასამაგრებლათ, რომ მე აზრათაც არ მომსვლია. ამისთვის მე შევეცადე ჩემს მოხსენებაში ყველა მთავარი საკითხისთვის პასუხი გამეცა და ჩემი შეხედულება ამ საკითხებზე ყველასთვის ნათლად მეცნო.

მაგრამ რა მნიშვნელობა აქვს სიტყვებს და მოხენებებს, თუ იგი ცხოვრებაში ვერ გატარდება, თუ არც ერთი მხარე არც ჩვენ პარტიულ დარაზმულობაში და არც სხვებთან დამოკიდებულებაში ოდნავათაც არ დასთმობს თავის პოზიციებს და ერთის მეორეზე შეხედულებას, „საბუთიანათ“ თუ უსაბუთოთ. ამის მაგალითი მოგვცა ამ მოკლე ხანში დ. ვაჩნაძის და რ. გაბაშვილის წიგნებმა³¹; მაგრამ მე მაინც ვფიქრობ, თვით მათ წრეშიც ყველა არ გაიზიარებს მათ წიგნებში გამოთქმულ შეუსაბამობას.

შეუთანხმებლობა თვით სოც.-დემ. პარტიის წევრებში ასუსტებს — როგორც შენ იწერები — „ჩვენს პოზიციებს“. ამაში მე ვერ დავაჯერე ვერც ერთი და ვერც მეორე მხარე. თუ ჩვენს პარტიაში არიან კაცები, რომელნიც სოციალისტურ და დემოკრატიულ ხაზს არ მიყვებოდნენ ან არ მიყვებიან, საჭიროა მათთვის სწორი ცნობებისა და ცოდნის მიწოდება და არა თავში დარტყმა; ამ უკანასკნელი წესით

³⁰ საუბარია რადიო „თავისუფლებაზე“

³¹ დავით ვაჩნაძე (1884-1962), ქართული ეროვნული ძირები და რუსული ბოლშევიზმი, მიუნხენი, 1957; რევაზ გაბაშვილი (1882-1969), რაც მახსოვს, მოგონებანი, მიუნხენი, 1957.

არავინ მორჯულებდა, მტრის თუ მოწინააღმდეგის ბანაკს კი შეემატება. ის პირები, რომელნიც, მაგალ. რაჟდენ არსენიძეს უკმაყოფილო იყვნენ წინათ, როცა რაჟდენი აქ ყოფნის დროს მათ ელაპარაკა და ცოტათი დაუახლოვდა მე მეუბნებოდნენ: „არაფერი რუსოფილი რაჟდენი არ ყოფილა, ჩვენს შორის სადავო არაფერი არისო“. აი ეს უკვე კარგი საქმეა: არა დატუქსვა, არამედ ერთი მეორის გაგება, რაც არ ხერხდება.

არ ვიცი, რაჟდენის რომელი წერილის შესახებ მწერ: თუ მიიღეო? მე მისგან ამ რამდენიმე თვის წინათ მივიღე წერილი ყოფ. მთავრობის წევრების კომიტეტის შედგენის შესახებ. მას პასუხი ვერ გავეცი; იმედია, გამოგებს თუ რატომ პასუხი ვერ გავეცი. სანამ ჩვენს პარტიამიც კი ვერ მოვახერხეთ გაერთიანება, სად არის იმის გარანტია, რომ თვით „კომიტეტშიც“ თავს არ იჩენს იმის გამოძახილი და მაშინ? მაშინ, ყველაფერი ჩაიშლება. ჯერ-ჯერობით საჭიროა გამა[გრ]დეს ის, რაც არსებობს: ეროვნული საბჭო. უამისოდ, ერთი ახალი შინაური ფრონტი კიდევ გაგვიჩნდება და ამასთან ბრძოლა გადაგვიტანს. არის სხვა მიზეზებიც.

მე ვფიქრობ, ინტერნაციონალში წარმომადგენლების შესახებ მორიგება მოხდება და ესეც პროგრესია ჩვენს პირობებში.

გისურვებ, ჩემო სანდრო, ყოველივე კარგს და გთხოვ ხანდახან მომწერო და მაქაურ მდგომარეობის კურსში მიყოლო.

შენი კ. კანდელაკი

P.S. შენ მწერ „ყოფილ მთავრობის წარმომადგენლებს“ რატომ წერო. ამას ჩვენ თავიდანვე ხვადასხვა სახით ვწერდით და უმთავრესად იმიტომ, რომ ეს სიმართლეა და სიმართლის თქმა ყოველთვის უკეთესია. მე რომ ვთქვა „მთავრობა ვართ“ო, ამაში ბევრი წამედავება, ხოლო ვერავინ უარჰყოფს იმას, რომ მე წვერი ვიყავი იმ მთავრობის, რომელიც დამე. კრებამ აღჭურვა თავის ნდობით და მანდატით (ეს არის საკითხის ლეგიტიმური მხარე), ეს სინამდვილეა და ამ სინამდვილეს საჭიროების დროს იქნება ანგარიში გაუწიონ (და ხანდახან ახლაც უწევენ) უცხოელებმა. არის სხვა მიზეზიც, ანგარიშ გასანევი.

III. კონსტანტინე კანდელაკისა და აკაკი პაპავას მიმოწერა

13. აკაკი პაპავას მიმართვა ეროვნულ მთავრობას

30 ოქტომბერი. 1956 წ. ბუენოს აირესი
[კონსტანტინე კანდელაკის მინაწერი წითელი მელნიტო:
მივიღე 15/XI გრ. ურატადის ხელით]

საქართველოს ეროვნულ მთავრობას პარიზში

დღევანდელი მეტად დაძაბული საერთაშორიო მდგომარეობა, და ამასთან დაკავშირებული დიდ მნიშვნელობის მოვლენათა განვითარება, მოითხოვს ჩვენი მხრივაც ეროვნულ მუშაობის გაძლიერებას და საქართველოს განთავისუფლების საკითხის უფრო გაბედვით და მეტის ენერგიით წამოყენებას.

ეს მუშაობა უნდა სწარმოებდეს იმპერიალიტურ რუსეთის მიერ დევნილ და დაპყრობილ ერთა ორგანიზაციებთან შეთანხმებით, მათ წარმომადგენლებთან მჭიდრო

კავშირით.

ამ გზით უნდა ცხოველდებოდეს საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეის გავრცელება.

ასეთ დროს აუცილებელია, სამხრეთ ამერიკაშიც, და განსაკუთრებით არგენტინაშიც (საცა თავს იყრიან უამრავი ორგანიზაციები სხვა და სხვა დევნილ ეროვნებათა), ქართულ ემიგრაციის მიერ გადადგმული ესა თუ ის ნაბიჯი, ან პოლიტიკურ-ეროვნული ხასიათის მოლაპარაკება განსაკუთრებულის სიფრთხილით და მიზანშეწონილობით ხდებოდეს.

უწინარეს ყოვლისა კი ეს გეზი უნდა მიიმართებოდეს იმ მიზნისათვის, რომელსაც დღემდე განუხრელად ემსახურება ჩვენი ეროვნული მთავრობა და მასთან ერთად მისი დამხმარე ორგანოები.

ამგვარ მუშაობის შესათანხმებლად საჭიროა თქვენგან ესლავ დაინიშნოს ერთ-ერთი პიროვნება, რომელიც ამ საქმეს ემსახურება და იქმნება ჩვენი ეროვნული მთავრობის ნდობით აღჭურვილი და მის წინაშე პასუხისმგებელი.

ამით ერთხელ და სამუდამოდ წაერთმევათ საშუალება ზოგ უპასუხიმგებლო და შემთხვევით პიროვნებებს ილაპარაკონ და იმოქმედონ ქართველი ერის სახელით და ამით ჩვენ წმინდა საქმეს და წარსულს რაიმე ჩრდილი, ან ზიანი მიაყენონ.

ეს კითხვა, შექმნილ მდგომარეობის გამო, სასწრაფო გარდანწყევტას მოითხოვს.

დავშთ. პატივიცემით აკ. პაპავა

14. კონსტანტინე კანდელაკის წერილი აკაკი პაპავას

18 დეკემბერი. 1956 წ. პარიზი
29 rue Daru, Paris 8^e

ბ-ნ აკ. პაპავას

Alvare Thomas 125

Lomas de Zamora F. N. G. R.

Buenos Aires (Argentina)

დიდათ პატივიცემულო აკაკი,

თქვენ მიღებული გექნებათ ეროვნული საბჭოს რწმუნების ქალაქი³². ახლა ამასვე გიგზავნით ეროვნულ მთავრობის წევრთა სახელით, ისე და იმ სახით, როგორც ეს უფრო მოსახერხებლათ დავინახეთ, მაგრამ სრული უფლების (pleins pouvoirs) აღნიშვნით. ამავ ქალაქში სხვა ქვეყნების აღნიშვნა (ასე ვსთქვათ, სხვათა შორის იქნებოდა და ამიტომ) უხერხულათ დავინახეთ. გამოცდილება გვიჩვენებს, თუ როგორ აჯობებს.

თქვენ იცით ჩვენი მუშაობის ხაზი: ეროვნული საბჭო და მთავრობის წევრები შეთანხმებულათ მუშაობენ. ჩვენი მუშაობის უმთავრესი დანიშნულება ყოველგან, უცხოეთში, უნდა იყოს საქართველოს საკითხის პროპაგანდა და საზოგადოებრი-

32 ეროვნულ საბჭოს და მთავრობას წარმომადგენლები ჰყავდა სხვადასხვა ქვეყანაში. აკაკი პაპავა იყო ეროვნული საბჭოს რწმუნებული არგენტინაში, ხოლო საქართველოს მთავრობის რწმუნების მანდატი მან 1956 წლის 15 დეკემბერის დოკუმენტით მიიღო, რომელსაც ხელს აწერს აკაკი ჩხენკელი და კონსტანტინე კანდელაკი.

ვი აზრის იმის სასარგებლოთ მომზადება, რათა იმ დროისათვის, როცა საკითხი დადგება, ქვეყნის ბედობლის გადამწყვეტა შორის ჩვენს საკითხს დამცველები ბლომათ აღმოუჩნდეს.

ჩვენს მუშაობას ძალიან აბრკოლებს უსახსრობა და ამ პირობებში მუშაობის ფართოთ გაშლა მოუხერხებელია.

მეორეს მხრით ეროვნულ საბჭოში ერთსულოვნება, სამწუხაროთ არ აღმოჩნდა, სოც.-ფედერალისტების წამომადგენლებმა აღმასრულებელი კომიტეტი³³ დასტოვეს. უნდა ვეცადოთ საერთო ფრონტის აღდგენას და გაფართოებას.

თქვენ იქნება იცით, რომ მე ძალიან მძიმე ავადმყოფობა გადავიტანე და ახლაც ვერ ვარ გამორჩენილი (რვა თვე ლოგინად ვიყავი ჩავარდნილი). ეს გარემოებაც აბრკოლებს ჩვენს მუშაობას, ხოლო ჩემს გამორჩენას კიდევ დრო უნდა. მე არ ვფიქრობ, რომ საჭირო იქნეს მიწერ-მოწერა საბჭოსთანაც და მთავრობასთანაც. ყოველ შემთხვევაში ჯერ-ჯერობით მიწერ-მოწერა იქონიეთ ეროვნულ საბჭოსთან, ხოლო მნიშვნელოვან წერილების პირს თუ ჩვენც გადმოგვივზავნით კარგი იქნება.

ძალიან სასიამოვნოა, რომ ინიციატივა მაქ წარმომადგენლის დანიშვნისა თქვენ აიღეთ და ჩვენი არჩევანიც, დარწმუნებული ვარ, საუკეთესო არის. — მიღება რწმუნების ქალაქისა, გთხოვთ დამიმონშოთ.

მიიღეთ ჩემი მეგობრული სალამი და გთხოვთ გადასცეთ ჩემი საუკეთესო სურვილები ქ-ნ თამარს.

თქვენი კ. კანდელაკი

15. აკაკი პაპავას წერილი კონსტანტინე კანდელაკს

8 იანვარი. 1957 წ. ბუენოს აირესი

დ. პ. ბ-ნო კონსტანტინე,

მივიღე თქვენი წერილი 18 დეკემბრის 1956 წლის და მასთან დართული რწმუნება ჩემს სახელზე, რომელსაც საქართველოს ნაციონალური მთავრობის სახელით ხელს აწერთ თქვენ და ბ-ნი აკაკი ჩხენკელი.

მოგახეხებთ ჩემს უღრმეს მადლობას ასეთი ნდობისათვის და ირწმუნეთ, რომ ჩემის მხრივ გარჯას და ცდას არ დავაკლებ, შეძლებისდაგვარად, ვემსახურო ჩვენი ქვეყნისა და ერის სამართლიან საქმეს, რომ ამით თქვენი ნდობაც გავამართლო...

სამწუხაროდ, სამისო ასპარეზი და საშუალება დღეს-დღეობით ფრიად შეზღუდულია და დაბრკოლება უამრავი და ძლიერი, მაგრამ ამან გული არ უნდა გაგვიტეხოს და ჩვენმა მდიდარმა ისტორიულმა წარსულმა და ბრძოლებმა მომავალი აღდგომის იმედი კვლავ უნდა გავგიცხოველოს...

იყავით კიდევ დიდხანს მხნედ და ჯანმრთელად ბ-ნო კონია და აკაკი³⁴ და მიიღეთ აქაურ ქართველობის წრფელი სალამი და საუკეთესო სურვილები ამ წლისათვის.

თამარმა სიყვარულით მოგიკითხათ.

მარად თქვენი აკ. პაპავა

³³ ეროვნული საბჭოს აღმასრულებელი ორგანო.

³⁴ ჩხენკელი

16. კონსტანტინე კანდელაკის წერილი აკაკი პაპავას

11 მარტი. 1957 წ. [პარიზი]
29 rue Daru, Paris 8^e

დიდათ პატივცემულო აკაკი,

ეს პირადი ხასიათის ბარათია და ამით მინდა დიდი მადლობა შემოგიტვალო იმ დახმარებისათვის, გრ. ურატაძისთვის რომ გამოგიგზავნით ჩემთვის გადმო-საცემათ და მისგან მივიღე.

ეს ჩემთვის მით უფრო საგრძნობია, რომ ასეთი ყურადღება მე არაფრით და-მიმსახურებია. მე ვუერთდები ამას — მეგობრულს და მეზობლურ ხელის მოცემას — ყველა ახლობელ და დაშორებულ მეგობრების იმ თბილ გრძნობებს, რაც მათ ამ ავთმყოფობის დროს მე არ დამაკლეს და გამამხნეველებია ჩემთვის. შეიძლება საჭირო ვიყო კიდევ ჩემი, უკვე დასუსტებული ძალით ყველა თქვენთან ერთად საერთო საქმეს ვემსახუროთ.

კიდევ მადლობა.

გთხოვ ჩემი სალამი და პატივისცემა გადასცეთ თამარს და მიიღოთ ჩემი საუკე-თესო სურვილები.

კ. კანდელაკი

17. კონსტანტინე კანდელაკის წერილი აკაკი პაპავას

20 აგვისტო. 1957 წ. პარიზი

დიდათ პატივცემულო აკაკი,

გრ. ურატაძემ გადმომცა თქვენ მიერ მისი საშუალებით ჩემთვის გადმოგზავნილი (ახლა მეორეჯელ) პირადი დახმარება.

სანამ ასეთ მგომარეობაში ვიმყოფები, ჩემთვის ძვირფასია მეგობრების ჩემდამი ასეთი ყურადღება, მემინია კი ისინი არ შევანუხო, რადგან ყველაფერს აქვს საზღ-ვარი.

მიიღეთ ჩემგან დიდი გულწრფელი მეგობრული მადლობა.

გთხოვთ გადასცეთ თამარს ჩემი სალამი და მიიღოთ ჩემგან საუკეთესო სურვი-ლები.

თქვენი კ. კანდელაკი

P.S. აქვე არის მცირე წერილიც

20 აგვისტო. 1957 წ. [პარიზი]
29, rue Daru, Paris 8^e

ბ-ნ აკაკი პაპავას

Alvarez] Thomas 125

Lomas de Zamora F. N. G. R.

Buenos Aires (Argentina)

დიდათ პატივცემულო აკაკი,

ორი თვე პარიზიდან გასული ვიყავი. დაბრუნებისას დამხვდა ცნობა, რომლის მიხედვით მტერს მოუწოდებია თქვენთვის ვითომ სახელის გატეხა.

მათი საქციელი ისეთი სუსტი ძაფებით არის გაბლანდული და თქვენ მიერ გამოგზავნილ, მისთვის დაპირდაპირებულ ცნობებს, იმდენათ სააშკარაოზე გამოყავს განზრახული ფანდი, რომ იგი ვერავის შეცდომაში ვერ შეიყვანს; ხოლო ერთხელ კიდევ საბუთს იძლევა იმისა, თუ რა ზომებს მიმართავენ ისინი თავის განზრახვების მისაღწევათ.

საზოგადოებრივი აზრი და პრესა ამ ამბავს მხოლოდ მათი მეთოდების დასაგმობათ გამოიყენებს, ხოლო იგი თქვენდამი ნდობას არავის დაუკარგავს და თქვენ სახელს ვერავითარ ჩრდილს ვერ მიაყენებს.

მიიღეთ ჩემი საუკეთესო სურვილები.

თქვენი კ. კანდელაკი

18. აკაკი პაპავას წერილი კონსტანტინე კანდელაკს

20 იანვარი. 1958 წ. ბუენოს აირესი

ძვირფასო ბ-ნო კონსტანტინე,

მივიღეთ თამარმა და მე თქვენი საახალწლო მოლოცვა და დიდ მადლობას მოგახსენებთ. გვიხარია, რომ საგრძნობლათ მოიკეთეთ და ძველებურათ მხნეობთ. ნავიკითხე და აქაურ ქართველებსაც გავაცანი თქვენი საინტერესო და დამაჯერებელი მოხსენება. დიდათ კმაყოფილი დავრჩით, მაგრამ ამ მოხსენების ადგილი სხვაგვარი უნდა ყოფილიყო და არა პარტიული კონფერენცია. მესმის, რომ სხვა გამოსავალი არ იყო. რა ვქნათ!.. არც რამე სხვა გამოცემა გვაქვს ამჟამად. ეს მეტად სავალალოა. ძალიან საჭიროა როგორმე დაჩქარება „ეროვნ. საბჭოს“ და მისი ორგანოს³⁵ განახლების საქმის. რაღაც საამისო იმედებს მწერდა გრ. ურატაძე, მაგრამ ჯერ ვერას ვუბდავთ. დიდათ სამწუხაროა ამის დაგვიანება. ნუ-თუ ს.-დ.³⁶ ურთიერთში ველარ მორიგდნენ? რა დროს „ფრაქციობა“ გვაქვს დღეს? მერმეთ ნურავის ეწყინება და პირდაპირ ანარქიზმია დღეს ქართ. ეროვნ. ემიგრაციის მთავარ ნაწილისთვის თავის ორგანოს³⁷ ლოზუნგად აწერდე: „პროლეტარ, ყველა ქვეყნ. შეერთდით!“ ნუ-თუ დღეს ყველაზე მეტად ეს გვტკივთ? ვისჭირია ეს დღეს? ამით მხოლოდ ჩვენს ჩამორჩენილობას ვამტკიცებთ და „მიზეზების“ მაძიებელ ქართველობას უფრო ვალიზიანებთ. აბრამოვიჩიცი კი არ აწერს ამას თავის ორგანოს (სხვებზე ხომ ლაპარაკიც არ შეიძლება — არც ევროპაში და არც ამერიკაში). ბ. კონსტანტინე, იმედია, სწორათ გამიგებთ ამ მეგობრულ შენიშვნას და ცუდათ არ ჩამომართმევთ.

ეხლა შემდეგი რამეც მინდა მოგახსენოთ. მივიღე მორიგი დასტა (მიუნხენიდან) რადიო გადაცემებისა³⁸, რომელთა შორის დართული ვპოვე უკომენტაროთ რაღაც პროექტი ჩვენი ეროვნ. მთავრობის კომიტეტის შექმნისა.

35 ქართული ეროვნული საბჭოს ორგანო იყო „მებრძოლი საქართველო“, რომელიც 1952-1954, 1986-2007 წლებში გამოდიოდა.

36 სოციალ-დემოკრატები

37 ამ პერიოდში გამოდიოდა სოციალ-დემოკრატების პერიოდული გაზეთი „ჩვენი დროა“, სადაც სტატიებს კონსტანტინე კანდელაკიც აქვეყნებდა.

38 საუბარია რადიო „თავისუფლების“ გადაცემებზე

ეს პროექტი, მეტი რომ არ ვსთქვათ, უცნაური და სახელდახელოა. ასეთ რამეს, ვიდრე მას რადიო გამოცემებთან ერთად გაავრცელებდნენ დიდი და ფრთხილი სამზადისი სჭირია და მე არ ვიცი, თუ ასეთ რამეს ადგილი ჰქონდა.

ჩემი აზრით პროექტს ეს აკლია და ძალიანაც აკლია... ეს ისეთი ფაქიზი და დიდი საქმეა (ერთად-ერთი ლეგალური ნაშთი, რაც ჩვენ გვაბარია), რომ მისი ასე ხელის წამოკვრა შეუძლებელია. მე პირადათ ამ კითხვაზე ჩემი ევროპაში ყოფნის დროს მოგწერეთ აზრი (1954 წ. აგვისტოში) ამის შესახებ და ამ საგანზე ჩემი აზრი არ შეცვლილა... შეუძლებლად მიმაჩნია დღესაც პარტიათა წარმომადგენლების შეყვანა მთავრობაში. ამით, ვიმეორებ, ლეგიტიმ. ხასიათი ეკარგება ამ უზენაეს ორგანოს, რომელსაც ყველაზე ადრე ჩვენ თვითონ უნდა ვსცეთ პატივი. ამაზე ყოველივე მაშინ მოგახსენეთ და დღეს აღარ გავიმეორებ. ბ. კონსტანტინე, იმედია, არც ამას ჩამომართმევთ საწყენად და ჩემს მოსაზრებას ანგარიშს გაუწევთ. პარტიებზე თუ გადავედით, ძველი პარტიებით ვერ შევზღუდავთ და მოლოპულ გზით დავეშვებით. თუ რამე სხვა მოსაზრებები გაიძულებთ, გთხოვთ მაცნობოთ. მამ, ბ. კონსტანტინე, მიიღეთ განმეორებით ჩვენი და აქაურ ქართველების დიდი მოკითხვა და საუკეთესო სურვილები.

თქვენი ერთგული აკ. პაპავა

P.S. როგორ არის ბ. აკაკი³⁹? ან მენალარს⁴⁰ რა მოუვიდა? იმ გაზეთში გაკვრით არის რაღაც ნათქვამი.

19. კონსტანტინე კანდელაკის წერილი აკაკი პაპავას

30 იანვარი. 1958 წ. [პარიზი]
29, rue Daru, Paris 8^e

ბ-ნ აკაკი პაპავას

Buenos Aires-ში (არგენტინა)

დიდად პატივცემულ აკაკი,

თქვენი წერილი 20/1-58 თარიღით მივიღე და თქვენს შენიშვნებს გულდასმით გავეცანი. ტყულა ბოდიშობთ საქმიანი შენიშვნები ყოველთვის საჭიროა და სასარგებლოა, მხოლოდ აზრთა გაცვლა-გამოცვლაში იბადება სიმართლე.

1. თქვენი პირველი შენიშვნა გაზეთზე ცნობილი ლოზუნგის წარწერის შესახებ, გაუგებრობაზეა აშენებული: დიდი ხანია ამ წარწერას გაზეთი აღარ ატარებს.
2. მრავალი პროექტი იწერება ახლა, ამ ხნის განმავლობაში, ჩვენი ემიგრაციის და საქმეების „საუკეთესო“ მოწყობისათვის. რომელი იმათგან გამოგიგზავნეს თქვენ, მე არ ვიცი, ხოლო ცხადია ვერ იქნებოდა ოფიციალური პროექტი, რადგან პასუხისმგებელ წრეებში განხილული არ ყოფილა.

„მთავრობის“ საკითხი ძალიან რთული საკითხია. კარგი იქნებოდა, რომ ეს საკითხი უდავოთ მოგვარებულიყო; მას ყავს მომხრეები და მოწინააღმდეგეებიც. ბევრი ყოყმანი ამ საკითხის შესახებ მხოლოდ ზიანს მიაყენებდა იმასაც, რაც არსებობს. ასეთ ნაბიჯებს, სამწუხაროთ, ჩვენი მოწინააღმდეგენი არ ერიდებიან. ამიტომ ეს

39 ჩხენკელი

40 სავარაუდოდ სანდრო მენალარაშვილი (?)

საკითხი ახლა რჩება ისე, როგორც იყო. მთელი ჩვენი ყურადღება უპირველესად უნდა მოხმარებოდა იმას, რაც არსებობდა: ეროვნულ საბჭოს გამაგრებას. ეს ის კარია, საინდან ახლა ძალები უნდა შეემატოს ჩვენს საქმიანობას, სრულიად დამოუკიდებლად „ლეგიტიმაციის“ საკითხისა. სამწუხაროთ, ადვილად ვერც ეს ხერხდება. რა გვაქვს ახლა საკეთებელი? მხოლოდ და მხოლოდ ჩვენი საკითხის პროპაგანდა, რადგან თაობა-თაობას სცვლის ამ დიდი ხნის განმავლობაში და ახლი თაობა თავისუფალ ქვეყნებში ჩვენს საკითხს ისე კარგად აღარ იცნობს, ვინემ ჩვენი თაობის სახელმწიფო მოღვაწენი იცნობდნენ. ამ თითქოს ძალიან მარტივ საკითხშიც ერთ-სულოვნება არ ხერხდება ისე ადვილათ, როგორც მოსალოდნელია...

ჩემი ჯამრთელობა ძალიან [შერყეულია], საუბედუროთ, საშუალებას არ მაძლევს იმ დღით ვიმუშაო, როგორც ეს წინათ შემეძლო. მე ვფიქრობ, რომ თქვენ — და ყველა ჩვენ მეგობარს გაფანტულთ სხვადასხვა ქვეყანაში — სჭირიათ ინფორმაცია და [სა]პროპაგანდო მასალა, რომელსაც გამოიყენებდა ადგილობრივ საზოგადოების გასაცნობათ. საზოგადოებრივ აზრს დიდი მნიშვნელობა აქვს განათლებულ ქვეყნებში.

სხვათა შორის, ამ მიზნით სწორეთ ამ ერთი წლის წინად ჩვენ გამოვეცით ფრანგულ ენაზე (კერძო დახმარებით) Aide-memoire- ი ჩვენი საკითხის მოკლედ გასახსენებლად (ჩემი წიგნი ინგლისურათ — *The Georgian Question before the Free World*⁴¹ — მარაგი უკვე გამოლუულია).

დარწმუნებული ვარ ამ Aide-memoire-ის ცალი მაინც მიიღეთ მაქ გამოსაყენებლათ, რადგან ფრანგული მაქ ალბათ ბევრს ეცოდინება. არგენტინამ ხომ თითქმის პირველმა იცნო ჩვენი [დამოუკიდებლობა] [13 სექტ. 1919] (...) ⁴². ვერ ვახერხებ სამწუხაროთ, მე (...) ⁴³ მაგრამ ვცდები მაინც თქვენი წერილები უპასუხით არ დავეტოვო.

მიიღეთ ჩემი გულითადი სალამი და გთხოვთ გადასცეთ იგი საუკეთესო სურვილებთან ერთად ქ-ნ თამარს და მთელ თქვენს ოჯახს.

კ. კანდელაკი

20. აკაკი პაპავას წერილი კონსტანტინე კანდელაკს

11 თებერვალი. 1958 წ. ბუენოს აირესი

დ. პატივც. და ძვირფაო ბ. კონსტანტინე,

თქვენი 30 იანვრის წერილი მივიღე და დიდი მადლობა საყურადღებო ცნობებისათვის. მისარიან, რომ საგრძნობლად მოიკეთეთ და ჩვეულ მუშაობას ნელ-ნელა შეუდექით. ეს ჩემთან ერთად უხარია აქაურ ქართველობას და ყველა ჭეშმარიტ პატრიოტს, სადაც ის იმყოფება...

ესლა ზოგ საშურ კითხვებზე:

ეროვნული მთავრობის „გაფართოების“ კითხვა, როგორც მწერთ, ჯერ შეჩერებული ყოფილა და იმედია, ამითაც არაფერი დაშავდება. მაგრამ რომ ამის ირგვლივ დაუწყნარებელი და უთავბოლო მითქმა-მოთქმა შეწყდეს, იქ-

41 *The Georgian Question before the Free World (Acts-Dokuments-Evidence)* — ქართული საკითხი თავისუფალი სამყაროს წინაშე (აქტები-დოკუმენტები-მტკიცებულებები), გამოცემა 1953 წელს, პარიზში, ხოლო 2012 წელს წიგნის რეპრინტი მომზადდა და გამოიცა.

42 ტექსტი ფანქრით არის ნაწერი, რამდენიმე სიტყვა გადაშლილია

43 ტექსტი ფანქრით არის ნაწერი, სიტყვა არ იკითხება

ნებ აჯობებდა თქვენ და აკაკის თვით გადაგჭყრათ ეს კითხვა. ეს აგვაცდენდა და გახმაურებდას, გაცხარება-დავას, რაც საერთოდ დასუსტებულ მდგომარეობას კიდევ უფრო დააუძლიერებდა და შინ და გარეთ დაგვაზიანებდა... ამისი თქვენ სამართლიანადაც გეშინიათ.

ამიტომ ვფიქრობდი და ვფიქრობ, რომ კითხვა საკამათოდ არ გახდეს — დავტოვოთ ყოველივე ძველ საფუძველზე, ე. ი. საქართველოს დატოვების შემეგ (რიცხვის შემცირების გამო) გარეთ დაშთენილი ნევრები კაბინეტისა ისევ დაუბრუნდენ მას და ამით შეავსონ (რამდენიმედ მაინც) შემცირებული შემადგენლობა.

ამ მიზნით იქნებ მიზანშეწონილად დაინახოთ თქვენ და ბ. აკაკიმ მოინვიოთ ძველი ნევრებიდან ორი პიროვნება. ვინაიდან ბ. კ. გვარჯ. [ალაძე] ავადა და რ. არსენიძე გერმანიაშია სხვა მეტად საჭირო და საპასუხისმგებლო საქმეზე, დაგვრჩენია ბ. გ. ერაძე და ბ. ნ. ცინცაძე (რამენადაც მახსოვს სხვა არავინაა ყოფ. მინისტრი, ან მინისტრის ამხ. დღეს საფრანგეთში). თუ ამით თქვენ დასახმარებლად მიიწვევთ, ამის გამო ვერავინ აგხიბრდებათ და ამ კითხვის ირგვლივ შექმნილ ვნებათა-ლეღვას ნელ-ნელა დააცხრობთ. სამწუხაროდ საქმე და „საქმიანობა“ დღეს ისე ვინროდ შემოიფარგლა, რომ ჩვენებური „პარტიობა“ ამ ერთად-ერთ ნაშთზე, წმინდა სიმბოლოზე იერიშებით მიდის და სურს ისიც არარაობამდე დაიყვანოს — რასაკვირველია, შეუგნებლად. ჩვენ კი ამისი არც უფლება გვაქვს და არც საბუთი: თუ ზოგს რწმენა დაჰკარგვია, რომ ახლო მომავალში პრაქტიკ. პოლიტიკისათვის „მთავრობა“ ზედმეტი გამხდარა (რაც მხოლოდ წინდაუხედაობის და სულმოკლეობის შედეგია), ის მაინც უნდა ესმოდეს რომ ეს ჩვენი ეროვნული მოძრაობის და თაობის მონაპოვარი ქართული მატყანის ბოლო ფურცლების შევენება და სიამაყე, ეს განძი და საყრდენი მომავლისა, მაინც შევუნახოთ ჩვენს ისტორიას... ეს არის ჩვენი ვალი და მას უნდა ფაქიზად მოვეპყრათ. ვიცი, რომ თქვენ ამაზე გიფიქრიათ, გიმჯეღლიათ, მაგრამ მაინც მინდოდა ჩემი ფიქრებიც მომენვდინა.

მიხვდებით, რომ მე მხოლოდ ეროვნ. მოვალეობა მალაპარაკებს და სურვილი — მოისპოს წლების მანძილზე ზოგ ჯგუფთა მიერ წარმოებული უსარგებლო და ხშირად მავნებელი კამათი-ჯიბრი და ალიაქოთი და სხვა და სხვა „პროექტების შემუშავება გაგზავნა“. ეს გულსაკლავი დახურდავებაა იმია, რაც „უნყალო ხელს შემთხვევით გადარჩენია“...

შემდეგი ჩვენი საქმიანობა, როგორც თქვენ სამართლიანად აღნიშნავთ, არი ჩვენი საკითხის, რაც დღეს მრავალ მიზეზთა გამო მივიწყებულია, ხელახლა გაღვივება და მისი ახალის ენერგიით პროპაგანდა. ამაზე დიდ საქმეს ქართ. ემიგრაცია ვერ გააკეთებს. მუშაობა უნდა სწარმოებდეს თვითოეულ ქვეყანაში ადგილობრივ პირობებთან და საშუალებებთან შეგუებით, მაგრამ ყველგან დევნილ ერთა ძალიერთან დაკავშირებით. ამ მხრივ აქ შედარებით კარგი მიღწევები გვაქვს: ჩვენები მუშაობენ მებრძოლ ეროვნებათა სხვა და სხვა ცენტრებში — გამოდიან რადიოში და პრესაშიც და სრულიად უცნობ საქართვ. საკითხზე ესპან. ენაზე მოხსენებებიც იმართება, მაგრამ ესეც, რა თქმა უნდა, ცოტაა და ყველგან ასეთი მუშაობა უნდა გაძლიერდეს... „ხვალინდელ ამბავთა“ მოლოდინში ეს საქმე ყველაზე დიდ ნაყოფს მოგვიტანს. ამიტომ ყოველი შემთხვევა, ფაქტი, დატა და სხვ. მაქსიმალურად

უნდა გამოიყენოთ. აი, ესლა მოდის 26-V-ის 40 წლისთავი და აქ გვმართებს ყველგან გამოცოცხლება, თავის და ახლო ისტორიის გახსენება ყველათათვის. ჩვენ აქ ძალების და საშუალებების დაგვარად ამას გავაკეთებთ: რადიოში, ადგილ[ობრივ] და ჩაგ[რულ] ერთა პრესაში გამოვალთ, გავმართავთ საზეიმო სხდომას, რომელზე[ც] გამოვლენ საგანგებო მომართვებით ყველა დაპყრობილ ერთა დელეგაციები, გვექნება ქართ. ვოკალ. განყოფილება, მცირედი გამასპინძლება უცხოელთა და პრესის და სხვ. მანდ ალბათ უფრო მეტის ენერგიით ამუშავდებიან ჩვენები. იქნებ საჭირო იქნეს ეროვ. მთავრობის გამამხნევებელი მიმართვა ქართველ ერისადმი, ან ემიგრაციისადმი მაინც ამ 40 წლის თავზე. ამას თქვენ რასაკვირველია, უფრო კარგად გაზომავთ. ყველა შემთხვევაში ეს არის საუკეთესო დრო და საბაბი, რათა ყველას ჩვენი თავი გავახსენოთ და მრავალ წელთა მანძილზე ჩვენს სასარგებლოდ გაცემული ვექსილები მოვაგონოთ. თქვენ მიერ ნახსენები „aide-memoire“ აქაც ძალიან გამოდგება (ან რაიმე ახალი ამგვარი, ცოტა უფრო ვრცელი — განსაკუთრებით პირველი (ისტორიული) ნაწილით). თუ ეს ვერ მოხერხდეს 40 წლის თავთან შეფარდებით, მაშინ იგივე გამოცემა უფრო გავრცელდება და ჩვენც მოგვანოდეთ დროზე 40 ცალი პრესა-დელეგაციებისთვის. ამას გარდა ძალიან კარგი იქნება ეროვნ. საბჭოს მიერ განზრახული გამოცემა მთლიან ემიგრაციის სახით, საცა ყველა მიმართულებანი ამ დღეს აღნიშნავენ. თუ ეროვ. საბჭოს განხეთქილების გამო ეს გაძნელდეს, იქნებ თქვენის დავალებით რომელიმე პიროვნება, ან დამოუკიდ. ნიადაგზე მდგომმა პარტიებმა მაინც შესძლოს ეს. საჭირო კი არა, აუცილებელია, რომ 40 წლის თავზე ჩვენი მთლიანი სახე გამოჩნდეს. ყველას აჯობებდა „ეროვნ. საბჭო“ს თაოსნობა.

ძალიან, ძალიან სამწუხაროა, რომ ს.-დ-ში განხეთქილება ასეთ დროს კიდევ უფრო გაღრმავებულა. ნუ-თუ რაიმე საგანი, აზრი აქვს ამ გათიშვას? ეს ყველაზე ცუდ შთაბეჭდილებას სტოვებს. რაღა დღეს სადავო ან ჩვენში, ან მათში, თუ საფრთხეს ფხიზლად შევხედავთ თვალებში? სად არის ეს რუს. დემოკრატია, რას აკეთებს და ვისთანაა? ჯერ ეს გამოჩნდეს და შემდეგ ვიდავოთ. არც მარჯვ., არც მარცხ. რუსეთს ჯერ დაპყრობილ ერებთან საერთო მიზანი ვერ გამოუნახავთ. ბოლშევიზმის დაცემისთვის ბრძოლა მხოლოდ საშუალებაა იმავე ბატონობისთვის — „მესიანიზმისთვის“ რომლის მოციქული მითომ რუსის ხალხია. ამ საფრთხემ ყველა პარტიები უნდა გავკერთიანოს არა თუ ფრაქციები. გამოცდილი ჭკუა სთმობს მუდამ... რაც შეეხება დევიზს: „პროლეტ...“, თქვენ მართალი ხართ. მე აქ ერთმა პირმა განგებ შემეყვანა შეცდომაში (ძველი ნომერი მაჩვენა). მადლობა ღმერთს, რომ ასე ყოფილა. წერილი გამიგრძელდა. მაპატიეთ. მიიღეთ გულითადი მოკითხვა თამარისა და ჩემგან. ბრძანდებოდეთ მხნედ და გამარჯვებით. მოკითხვა ბ. აკაკის.

მარად თქვენი აკ. პაპავა

IV. კონსტანტინე კანელაკის წერილი პავლე [სარჯველაძეს]⁴⁴

21.

20 მაისი. 1957 წ. პარიზი

ძმო პავლე,

შენთან ლაპარაკის შემდეგ გუშინ ერთი აზრი მომივიდა, მას ვატყობინებ გრიშა ურატაძეს და პირს მისდამი მიწერილისას შენ გიგზავნი. გთხოვ გააცნო გიორგი ურატაძეს. მე ვწერ გრიშა ურატაძეს:

„საქმე შეეხება შენს შესწორებას ეროვნულ საბჭოს დებულებაში, რაც მე გავიზიარე, თუ კი ეს შესწორება უფრო მაგარ საფუძველს დაუდებს საბჭოს არსებობას და გააცოცხლებს.

ხოლო არ არის გათვალისწინებული ერთი ფრიად საყურადღებო გარემოება, რაც არ უნდა გამოგვრჩეს, თორემ ყველაფერი აირევა. ესაა ეროვნული მთავრობის წევრთა მდგომარეობა: ისინი, როგორც დამფ. კრების წევრნი შედიან საბჭოში, მამასადამე საბჭოს დადგენილებებს ემორჩილებიან, თუ საბჭომ არ მოიწონა მათი მოქმედება, ისინი უნდა გადადგენ; ვისგან ირჩევს საბჭო მოადგილეებს? ჩვენ ვფიქრობდით, რომ ეროვნული მთავრობის წევრთა კრებული — ეს არის ინსტანცია უკვე საბოლოო, თუ ისიც ჩაინგრა ვერავითარ მომქმედ. ორგანოს ჩვენ ვერ შევქმნით.

თავდაპირველ პროექტში ეს საკითხი გარკვეული იყო: მთავრობის წევრნი (ოთხი ვიყავით მაშინ) საბჭოში არ შედიოდნენ. — ამას ძალიან დაკვირვება უნდა, ძალიან აჩქარება არ ვარგა. აუცილებელ საკითხებში საბჭოს ახლაც შეუძლია გამოსვლა.

მინდოდა ეს შენც გცოდნოდა, რადგან გუშინ ეს არ გაგვითვალისწინებია.

შენი კ. კანდელაკი

⁴⁴ საარქივო მასალებზე და ამ პერიოდის პერიოდულ გამოცემებზე დაყრდნობით ვფიქრობთ, რომ ეს არის პავლე სარჯველაძე (1898-1981), სოციალ-დემოკრატი. ის მთავრობის და „ეროვნული საბჭოს“ წევრებთან ერთად აქტიურად არის ჩაბმული პოლიტიკურ საქმიანობაში და მონაწილეობდა იმ საკითხების გადაწყვეტაში, რაზეც კონსტანტინე კანდელაკის წერილებშია საუბარი.

Constantine Kandelaki's Correspondence – materials for research of the History of Georgian Political Emigration

Summary

In the view of research of the history of Georgian Political Emigration, private letters are the most interesting materials in publication.

There are kept correspondence between Constantine Kandelaki (Minister of Finance and Trade and Industry of Democratic Republic of Georgia) and Razhden Arsenidze, Alexander (Sandro) Kordzaia, Akaki Papava and Pavle Sarjveladze at the National Centre of Manuscripts. The content of the letters refer to an activity of Georgian Political Emigration period of time in 1956-1958. Geographical area of the letters is Paris, Munich and Paris-Buenos Aires.

In private correspondence, there are talks about different issues, including the National Government of Democratic Republic of Georgia. After Noe Zhordania's death, Georgian emigrants (the members of Government, Social-Democratic Party and „National Council“) were discussing the issue – how and in what form should the government existed in exile, taking into account the new reality. They were discussing about forming „Committee“ or „the Executive Authority of the Government's functions“. However, as it could turn into a reason for confrontation, the implementation of the idea was rejected.

The letters also refer to the disagreement in Social-Democratic Party. One of the main reasons for dividing the party into two fractions was the disagreement in the issue related to the relations with the Russian emigration.

Constantine Kandelaki's correspondence is significant due to several facts, including, the relationship of the Georgian emigration with the „American Committee“, Georgians participation in „Paris Block“ and researching the history of the „Georgian National Council“.

According to the letters, it is clear, that, despite the elderly age and worsening of health condition, Georgian emigrants are still actively involved in solving current issues.